

mateix vacil·la en sa opinió; però la seva aportació, sigui el que es vulgui el resultat final de la recerca, no minvarà en sa valor.

En aqueix estudi li surten al pas els monuments pireneus de Sant Genís les Fonts, Sant Andreu de Sureda i Arles del Tech. «L'art de l'escultura—li fa dir aquesta troballa—s'ha promptament desenrotllat en les províncies compreses entre els Pireneus i la Loire més aviat que en les que es troben al Nord d'aquest riu. A judicar pels monuments avui existents, aquesta opinió sembla fundada. En tot cas, és al Migdia on cal anar a cercar les més antigües escultures de data certa que posseïm. La primera, quant a la data, orna la llinda del portal de l'església de Sant Genís les Fonts (Pireneus orientals). Ella remunta a l'any vint-i-quatre del regnat del rei Robert, és a dir, de l'any 1020.» Després ressegueix els altres monuments escultòrics més antics del Rosselló: la llinda de Sant Andreu de Sureda, la creu de la façana de Santa Maria d'Arles del Tech. L'escola sembla primerenca, però de lenta creixença. Les escultures posteriors no tenen la bellesa de les del Nord ni la de les de la Provença. Les que coneixem datades de Guillem Jordà († 1186) i de F. de Soler († 1203), conservades a Elna, són assats rústegues; però ella s'estèn seguint tot el Pireneu i és l'única de l'extrem occidental d'Europa que enllaça el començament del segle XI amb l'escultura gòtica.

Els darrers anys de sa llarga vida es retirà a son castell de de Saillant, on morí pel gener de 1921. Son darrer esplai científic fou escriure l'*Architecture religieuse à l'époque gothique*.

Aquesta darrera obra fou acabada, dèiem suara, pel deixeble M. Marcel Aubert, successor en la seva càtedra de l'Escola de Cartes. Bé és això per a nosaltres un exemple i una ensenyança. Quicherat, Lasteyrie, Lefèvre-Pontalis, Marcel Aubert són la sèrie dels titulars de la Càtedra d'Arqueologia de l'Escola de Cartes. A cada un d'aquests noms, que formen una excelsa dinastia d'elecció, l'acompanya innombrable bibliografia, i cada un d'ells representa un progrés per a la ciència. ¡Quin contrast amb les càtedres oficials d'Espanya, proveïdes per les clàssiques oposicions, regentades sovint per anònims en la ciència i quasi sempre sense el títol d'un llibre original! El contrast es troba també en la memòria de sos deixebles, escampats pels arxius i les biblioteques de França, plens de perdurable veneració. — J. P. C.

Eugeni Lefèvre-Pontalis

Morí Eugène Lefèvre-Pontalis el 31 d'octubre de 1923 en la seva casa de camp de Vieux-Moulin, prop de Compiègne. Era president de la Societat Française d'Archéologie i fou durant anys director del *Bulletin Monumental* i l'animador i organitzador dels Congressos que han estudiat tota la França. Successor d'En Lasteyrie en la càtedra d'Història de l'Art de l'Escola de Cartes havia tingut ocasió d'estudiar els monuments arquitectònics catalans. Aquest estudi fet amb mètode rigorós, amb una anàlisi profunda i una comparació abundant ha restat com a model de probitat científica.

Catalunya l'ocupà en el volum del Congrès celebrat a Perpinyà i després en el treball que preparava i que ha quedat sense fer sobre l'arquitectura romànica del Nord d'Espanya.

Fotògraf expert havia reunit un immens tresor fotogràfic d'una part de Catalunya. Aquestes fotografies sortiren poc a poc per a il·lustrar els articles del *Bulletin Monumental* i ara han quedat com un tresor, per als estudiosos que la França acumulava en sos arxius fotogràfics.

Qui això escriu tingué ocasió de veure l'immens aplec en sa casa acollidora de París. Home de ciència que de vegades semblava fret i impassible davant la multitud dels que assistien als Congressos de la «Société d'Archeologie Française», sentia profundament l'art medieval i era un amic afectuós dels arqueòlegs catalans — J. P. C.

Emile Cartailhac (1845-1921)

Fou l'il·lustre professor de la Universitat de Tolosa, entre tots els estrangers que havien treballat sobre els nostres materials prehistòrics aquell a qui més devíem, particularment per haver estat sovint el primer de plantejar els nostres problemes al món científic i de fer, d'una munió de materials dispersos, un cos de doctrina incorporable als resultats generals.

En Cartailhac era un dels més eminents investigadors del paleolític, i a França són moltes les investigacions que comptaren amb el seu concurs personal, i gairebé tots els actuals prehistoriadors han tingut en ell un mestre i un constant conseller i encoratjador. Aquest era un dels mèrits prin-

cipals de Cartailhac, qui fins a les darreries de la seva vida sabé conservar despert l'interès per a tot ço que fos una nova dada o un nou problema. Però, ultra el paleolític, tots els períodes prehistòrics compten amb la contribució de Cartailhac. Les seves excavacions als sepulcres megalítics del Sud de França són les millors que s'han fet en aquests monuments de França, i l'abundós material que en tragué omplen les vitrines dels Museus de Tolosa i de Sant Germain, el primer format en bona part per ell i exemplar com a institució de treball i d'estudi.

A la Península, Cartailhac havia consagrat una part important de la seva activitat, de la seva devoció. L'any 1886, després de llargs viatges per Espanya, on llavors es començava d'estudiar la Prehistòria, i a Portugal, on des de feia ja molts anys es treballava intensament i amb mètode rigorós i on en 1880 s'havia celebrat el Congrés Internacional de Prehistòria i Antropologia, Cartailhac publicà el seu llibre *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*, que reunia i ordenava per primera volta tota la prehistòria de la Península. Aquest llibre encara avui és indispensable per a l'estudi de la prehistòria peninsular: s'hi recollen ja els primers treballs dels iniciadors de la prehistòria a Catalunya com els de la cova de Serinyà, de l'Alsius, i els referents a monuments megalítics d'En Sanpere i Miquel i d'En Martorell i Penya. Després en Cartailhac es mantingué en contacte constant amb la Prehistòria de la Península. En 1892 publica la seva obra monumental sobre les Balears *Les monuments primitifs des îles Baléares*, a la qual havia de seguir una de semblant sobre Sardenya, que malauradament ha restat inèdita. Després la seva principal contribució a l'arqueologia espanyola fou el reconeixement de l'autenticitat de les pintures d'Altamira, descobertes en 1878 per D. Marcellí Santuola. Cert és que de primer moment no s'atreu a creure-les antigues, però prompte rectificà cavallerament i reté homenatge al mèrit de Santuola, al mateix temps que feia jurament amb Breuil un estudi acurat i exemplar de les dites pintures, que fou el començament de la investigació activíssima de l'art rupestre que avui floreix. Però amb això no s'acaba la relació de Cartailhac amb la Península. En 1913 posava el pròleg a un llibre de l'investigador belga Lluís Siret, al qual també la nostra prehistòria deu una contribució de les més brillants, i les excavacions del qual havia visitat poc abans a Almaria, viatge en què havia passat també per Barcelona, on l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS li havia retut homenatge. Els dos últims anys de la seva vida es relacionen també amb nosaltres, i la mort el sorprengué a Ginebra, tot donant un curs en aquella Universitat, després del qual hauria preparat un nou viatge a la Península destinat, entre altres objectius, a estudiar les troballes fetes a Catalunya i el nostre Museu.

Recordem amb profunda emoció les paraules d'encoratjament que tingué per la jove escola de prehistoriadors catalans, la darrera vegada que el veírem. En l'afectuós comiat i en l'esperança d'un joíós reveure, que la mort frustrà, es notava prou la satisfacció interior del qui veu que el seu exemple ha estat fecund i que comprèn que la tasca no serà abandonada. I, certament, en aquesta, el mestre Cartailhac sempre serà remembrat com un dels qui li han obert el camí més ample i segur i que fins al seu darrer moment hi han estat presents per ajudar-hi poderosament amb el seu esforç. Però, plegat amb el record del mestre, restarà també el de l'home afectuós i bo que tenia escrit a la seva cambra de treball aquest lema, que palesa el seu noble esperit: «Chaque soir plus plaisible et meilleur.» — P. B. G.

August Frickenhaus

Jove encara, morí a Suïssa (1925) on sojornava amb l'esperança de recobrar la salut perduda. La mort se l'enduia quan tant es podia esperar encara de la seva forta preparació per als estudis d'arqueologia clàssica en què s'havia fet un nom des de les seves càtedres de Berlín, Strasburg i Kiel en el camp dels quals ha deixat obres ben conegudes. Ací recordarem únicament dues de relacionades amb els treballs de l'INSTITUT: *Griechische Vasen aus Emporion* publicat en l'ANUARI de 1908 i *Zwei topographische Probleme in Bönner Jahrbücher*, 1909. Perquè ací a Catalunya, en la nostra ciutat, havia passat un temps estudiant particularment el problema de la fundació d'Empúries i la seva ceràmica grega. Això era a les primeries de l'INSTITUT, de manera que amb la mort del nostre eminent col·laborador ens ha semblat de perdre una antiga coneixença. La seva amistat, el seu interès per l'avenç dels estudis d'arqueologia clàssica i de prehistòria a Catalunya, els seus savis consells, no els podem mai oblidar. — A.-M.